

**ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΕΣ ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
Γ' ΤΑΞΗΣ ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΚΑΙ Δ' ΤΑΞΗΣ ΕΣΠΕΡΙΝΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ
ΛΥΚΕΙΟΥ**

ΠΕΜΠΤΗ 9 ΙΟΥΝΙΟΥ 2016 - ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ:

**ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ
ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ (ΝΕΟ ΣΥΣΤΗΜΑ)
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ (ΠΑΛΑΙΟ ΣΥΣΤΗΜΑ)**

A1. Μετάφραση

Για όποιον εξετάζει το πολίτευμα, δηλαδή και ποια είναι η ουσία (η φύση) του κάθε πολιτεύματος και ποια τα χαρακτηριστικά του, το πρώτο σχεδόν θέμα για διερεύνηση είναι να δει τι άραγε είναι το κράτος (ποια άραγε είναι η φύση του κράτους). Γιατί σήμερα υπάρχουν διαφορετικές γνώμες πάνω σε αυτό το θέμα: άλλοι ισχυρίζονται ότι την τάδε συγκεκριμένη πράξη την έκανε το κράτος (η πόλη-κράτος), άλλοι όμως ισχυρίζονται ότι δεν την έχει κάνει το κράτος (η πόλη-κράτος) αλλά μια συγκεκριμένη ολιγαρχική κυβέρνηση ή ένας συγκεκριμένος τύραννος και βλέπουμε ότι όλη η δραστηριότητα του πολιτικού και του νομοθέτη είναι σχετική με το κράτος, ενώ το πολίτευμα είναι ένας τρόπος οργάνωσης αυτών που ζουν στο συγκεκριμένο κράτος. Όμως, επειδή το κράτος ανήκει στην κατηγορία των σύνθετων πραγμάτων, όπως ακριβώς και όλα τα πράγματα που το καθένα τους είναι ένα όλον αλλά αποτελείται από πολλά μέρη, είναι φανερό ότι πρέπει πρώτα να διερευνήσουμε τι είναι ο πολίτης (ποια είναι η φύση του πολίτη)· γιατί το κράτος είναι ένα σύνολο από πολίτες. Επομένως, πρέπει να εξετάσουμε ποιον πρέπει να ονομάζουμε πολίτη και ποια είναι η ουσία της έννοιας «πολίτης». Για το περιεχόμενο, πράγματι, της λέξης «πολίτης» διατυπώνονται πολλές φορές διαφορετικές μεταξύ τους γνώμες. Δεν υπάρχει δηλαδή μια γενική συμφωνία για το περιεχόμενο της λέξης «πολίτης». Γιατί κάποιος, ενώ είναι πολίτης σε ένα δημοκρατικό πολίτευμα, συχνά δεν είναι πολίτης σ' ένα ολιγαρχικό πολίτευμα.

B1. Σ' αυτό το κείμενο ο Αριστοτέλης μας δίνει τον ορισμό της έννοιας «πόλις». Η «πόλις», λοιπόν, είναι μια μορφή ανώτερης συνύπαρξης («ή πασῶν κυριωτάτη»), που εμπεριέχει όλες τις άλλες («πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας»), και αποβλέπει στο ανώτερο από όλα τα αγαθά («τοῦ κυριωτάτου πάντων»). Είναι δε «ή κοινωνία ή πολιτική».

Στον ορισμό αυτό μπορούμε να διακρίνουμε το προσεχές γένος (genus proximum) της έννοιας «πόλις» και την ειδοποιό διαφορά της (specifica differentia). Συγκεκριμένα, το προσεχές της γένος, δηλαδή η ευρύτερη κατηγορία στην οποία εντάσσεται η έννοια, είναι ο όρος «κοινωνία» («κοινωνίαν τινὰ οὔσαν»), ενώ η ειδοποιός διαφορά της, δηλαδή το ιδιαίτερο εκείνο γνώρισμα που τη διαφοροποιεί από τις όμοιές της έννοιες, είναι το αγαθό στο οποίο αποβλέπει. Ειδικότερα, το αγαθό στο οποίο αποβλέπει, που είναι η ευδαιμονία των πολιτών, είναι το ανώτερο από όλα τα αγαθά των άλλων κοινωνιών και μ' αυτό η «πόλις» επιδιώκει το

συμφέρον του συνόλου των πολιτών. Αντίθετα, οι άλλες μορφές κοινωνίας επιδιώκουν ένα επιμέρους αγαθό για το συμφέρον των μελών τους.

Ο Αριστοτέλης επισφραγίζει τον ορισμό της έννοιας «πόλις» με τον χαρακτηρισμό πολιτική κοινωνία, δηλαδή την οργανωμένη πολιτειακή κοινωνία η οποία έχει αυτάρκεια, αυτονομία, ελευθερία, θεσμούς και πολίτευμα. Αφορά, λοιπόν, η πόλη τη γνωστή για τον αρχαίο ελληνικό κόσμο πόλη-κράτος.

Οι επιμέρους αυτές κοινωνίες αποτελούν, για τον Αριστοτέλη, μόρια της πολιτικής κοινωνίας, εμπεριέχονται δηλαδή σε αυτή («ή πασῶν κυριωτάτη καὶ πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας»), και τις τοποθετῇ σε υποδεέστερη από αυτή θέση, αφού η πολιτική κοινωνία δε στοχεύει στο ειδικό κατά περίπτωση συμφέρον, στο συμφέρον της στιγμής, ή στο συμφέρον μιας ομάδας ανθρώπων, αλλά σ' ένα ανώτερο αγαθό («κυριωτάτου πάντων»), δηλαδή στην ευδαιμονία του συνόλου των πολιτών, που αφορά «ἅπαντα τὸν βίον». Ο Αριστοτέλης στα «Ἠθικά Νικομάχεια» είχε χαρακτηρίσει το υπέρτατο αυτό αγαθό με την έκφραση «τὸ ἀκρότατον πάντων τῶν πρακτῶν ἀγαθῶν».

Με τη φράση «κυριωτάτου πάντων» ο Αριστοτέλης εννοεί το υπέρτατο αγαθό στο οποίο αποβλέπει η «πόλις», δηλαδή την ευδαιμονία του συνόλου των πολιτών. Η ανωτερότητα αυτού του αγαθού αποδεικνύει και την ανωτερότητα της ίδιας της πόλης έναντι των άλλων κοινωνιών. Με άλλα λόγια, εφόσον η πόλη είναι η «κυριωτάτη» όλων των κοινωνιών, και το αγαθό στο οποίο στοχεύει είναι το «κυριωτάτον» όλων των άλλων αγαθών.

Παρατηρούμε ότι ο όρος «ευδαιμονία» αφορά τον ηθικό βίο του ανθρώπου. Για τον Αριστοτέλη, όμως, ο όρος αυτός έχει από τη μια ηθικό περιεχόμενο και αφορά τον άνθρωπο ως άτομο και από την άλλη είναι και ο προορισμός της πόλης, που αφορά τον άνθρωπο ως πολίτη. Ο άνθρωπος δηλαδή θα κατακτήσει με τις ηθικές ενέργειές του τόσο την ατομική ευδαιμονία όσο και την ευδαιμονία μέσα στο πλαίσιο της πόλης συνυπάρχοντας αρμονικά με τους άλλους πολίτες και ενεργώντας ως πολίτης. Υπό την έννοια αυτή, οι πράξεις του είναι πολιτικές πράξεις, καθώς ενεργεί ως μέλος της πολιτικής κοινωνίας, και έχουν πολιτικές συνέπειες, εφόσον οδηγούν στην ευδαιμονία του πολιτικού συνόλου. Η άποψη αυτή διατυπώνεται ξεκάθαρα από τον ίδιο τον Αριστοτέλη στο έβδομο βιβλίο των *Πολιτικών* του, όπου αναφέρει ότι η ευδαιμονία του κάθε ανθρώπου ξεχωριστά συναρτάται με την ευδαιμονία της πόλης. Έτσι, επιβεβαιώνεται η άποψη ότι η ηθική φιλοσοφία είναι μέρος της πολιτικής φιλοσοφίας.

Στο κείμενο εντοπίζονται ορισμένες φράσεις που αποδεικνύουν ότι ο Αριστοτέλης εξετάζει τελεολογικά την έννοια «πόλις» καθώς και τις άλλες μορφές κοινωνικής συνύπαρξης. Εξετάζει δηλαδή τα παραπάνω σε σχέση με τον σκοπό για τον οποίο υπάρχουν και τον οποίο προσπαθούν να επιτύχουν. Σύμφωνα με την τελεολογική αντίληψη του φιλόσοφου καθετί έχει δημιουργηθεί για να επιτελέσει έναν συγκεκριμένο σκοπό («τέλος») και να φτάσει στην τελείωση, την ολοκλήρωσή του. Έτσι και η πολιτική κοινωνία, όπως και κάθε κοινωνική ομάδα, συστάθηκε και υπάρχει για να επιτύχει έναν σκοπό. Ο σκοπός μάλιστα της πολιτικής κοινωνίας είναι ο ανώτερος, η ευδαιμονία όλων των πολιτών της. Συνδέει στο σημείο αυτό ο

Αριστοτέλης τον άνθρωπο-πολίτη («πάντες») με την πόλη, δηλαδή την επιδίωξη του αγαθού ως σκοπού όλων των ανθρώπων με την επιδίωξη του αγαθού ως σκοπού της πόλης.

Συγκεκριμένα, σ' αυτό το κείμενο το «τελικό αίτιο» υποδηλώνεται με τις εξής φράσεις:

- «πᾶσαν πόλιν ὁρῶμεν ... καὶ πᾶσαν κοινωνίαν ἀγαθοῦ τινος ἕνεκεν συνεστηκυῖαν» και «πᾶσαι μὲν ἀγαθοῦ τινος στοχάζονται», δηλαδή όλες οι κοινωνίες έχουν συσταθεί για την επίτευξη ενός σκοπού, του αγαθού,
- «τοῦ γὰρ εἶναι δοκοῦντος ἀγαθοῦ χάριν πάντα πράττουσι πάντες», δηλαδή όλοι κάνουν τα πάντα για έναν σκοπό, το αγαθό,
- «μάλιστα δὲ καὶ τοῦ κυριωτάτου πάντων ἢ πασῶν κυριωτάτη», δηλαδή η «πόλις» που είναι ανώτερη μορφή κοινωνίας στοχεύει στο ανώτερο αγαθό, δηλαδή την ευδαιμονία.

B2. Πρέπει να διερευνηθεί η έννοια «πολίτης», όχι μόνο για να γίνει κατανοητή η έννοια της πόλεως, αλλά και για να διασαφηνιστεί το περιεχόμενο της έννοιας «πολίτης», για το οποίο δεν υπάρχει ομοφωνία. Έτσι, διαπιστώνουμε ότι διαφορετικά νοείται ο πολίτης σε ένα δημοκρατικό πολίτευμα και διαφορετικά σε ένα ολιγαρχικό. Σε ένα δημοκρατικό πολίτευμα ο πολίτης είναι ενεργό μέλος της πολιτικής ζωής, έχει δικαιώματα (παρρησία, ισηγορία, ισονομία, το δικαίωμα του «ἐκλέγειν» και «ἐκλέγεσθαι») και συμμετέχει στη λήψη αποφάσεων. Αντίθετα, σε ένα ολιγαρχικό πολίτευμα η εξουσία είναι στα χέρια των λίγων, των πλουσίων και ισχυρών, και σε ένα τυραννικό πολίτευμα στα χέρια όσων σφετερίζονται την εξουσία. Και τα δύο αυτά πολιτεύματα αφαιρούν από τον πολίτη το δικαίωμα συμμετοχής στα κοινά ή διώκουν όσους είναι επικίνδυνοι για το καθεστώς (τυραννία). Σε αυτές τις περιπτώσεις ο πολίτης πρέπει απλώς να υπακούει στις εντολές αυτών των λίγων και του δίνεται η δυνατότητα συμμετοχής στα δημόσια αξιώματα μόνο αν του το επιτρέπει η καταγωγή, το επάγγελμα, το εισόδημά του κτλ.

B3. Ο Αριστοτέλης θα προχωρήσει περαιτέρω τη σκέψη του αξιολογώντας ως οντότητα την πόλη, την οποία αποκαλεί «όλον». Θα αποδείξει λογικά ότι το όλον προηγείται του μέρους και ότι η πόλη υπάρχει εκ φύσεως. Με αυτό τον τρόπο θα καταλήξει και πάλι στη γενική θέση ότι η φύση του ανθρώπου τον οδηγεί να ζει μέσα στην πόλη, αφού εκτός πόλης είναι ή θηρίο ή θεός.

Ξεκινά λοιπόν με τη διατύπωση της θέσης ότι στην τάξη της φύσης το όλον προηγείται του μέρους. Το ρήμα «προηγείται» δεν έχει εδώ χρονική σημασία αλλά:

α) **οντολογική:** απαραίτητη προϋπόθεση για να υπάρξει το μέρος είναι να υπάρχει το όλον, δηλαδή η πόλις, γιατί μόνο μέσα σε αυτή τα μέρη (η οικογένεια, το χωριό και το κάθε επιμέρους άτομο) πραγματώνουν τον σκοπό της ύπαρξής τους, το «τέλος» τους, ενώ έξω απ' αυτήν τα μέρη μένουν ανολοκλήρωτα και

β) **αξιολογική:** ιεραρχικά, το όλον, δηλαδή η πόλη, ως ολοκληρωμένο σύνολο, βρίσκεται πιο ψηλά από το μέρος, δηλαδή την οικογένεια, το χωριό και το κάθε επιμέρους άτομο. Άλλωστε, όπως είδαμε και στην προηγούμενη ενότητα, η πόλη

αποτελεί εξέλιξη, ολοκλήρωση της οικογένειας και του χωριού και επομένως, τελειότερη μορφή κοινωνίας.

Για να στηρίζει τη θέση αυτή θα παραθέσει ένα παράδειγμα που προέρχεται από εμπειρική παρατήρηση: το παράδειγμα με το σώμα και τα μέλη του. Σύμφωνα με αυτό, αν πεθάνει το σώμα, που αποτελεί το όλον, δεν θα υπάρχουν ούτε τα μέλη του παρά μόνο το όνομά τους. Κι αυτό γιατί κάθε μέλος, όπως για παράδειγμα το χέρι, είναι λειτουργικό μόνο όσο υπάρχει το σώμα. Διαφορετικά θα πάψει να επιτελεί τις λειτουργίες που επιτελούσε και δεν θα είναι πια χέρι, αλλά θα του έχει μείνει μόνο το όνομα «χέρι». Επομένως, το σώμα είναι η προϋπόθεση για να υπάρχουν τα μέλη, ή, διαφορετικά, το σώμα ως όλον προηγείται του μέρους.

Το ίδιο ακριβώς συμβαίνει και με την πόλη, που αποτελεί το όλον, και τους πολίτες, που αποτελούν τα μέρη της. Αν χαθεί η πόλη, τότε θα είναι λειτουργικά ανύπαρκτοι και οι πολίτες, γιατί αποτελούν οργανικό και αναπόσπαστο μέρος της, καθώς μόνο η πόλη μπορεί να τους προσφέρει την ύψιστη αυτάρκεια.

B4. Βλ. σχολικό βιβλίο : σελ. 91-92.
Έτσι λοιπόν και ο άνθρωπος... αυτοέλεγχος.

B5. πράττουν → ποιούν
δήλον → φανερόν
καλουμένη → ονομαζομένη
οί φάσκοντες → οί λέγοντες
τῶν ὅλων → τῶν πάντων

Γ1. Και είναι λογικό να στηρίζετε την εξέχουσα θέση της πόλης από την ηγεμονία, για την οποία όλοι περηφανεύεστε, και να μην αποφεύγετε τους κόπους, αλλιώς να μη ζητάτε τις τιμές. Ούτε να νομίζετε ότι αγωνίζεστε για ένα μόνο, την υποδούλωση ή την ελευθερία, αλλά και για τη στέρηση της εξουσίας και για τον κίνδυνο για όσα γίνετε μισητοί κατά την εξουσία σας. Και ούτε είναι δυνατό να απομακρυνθείτε από αυτή, εάν κάποιος ενεργεί με γενναιότητα στην παρούσα στιγμή φοβούμενος αυτό εδώ από φόβο και δισταγμό. Γιατί κρατάτε ήδη την εξουσία σας σαν τυραννίδα την οποία φαίνεται άδικο να πάρει κανείς αλλά επικίνδυνο να αφήσει. Πολύ γρήγορα τέτοιου είδους άνθρωποι θα κατέστρεφαν την πόλη, αν έπειθαν κι άλλους και αν κάποιος άλλος ήταν αυτόνομοι μόνοι τους.

Γ2. τιμῶ
ἤρχθαι
ἐνί
ταῖςδε
ὧ τυραννί
εἰληφέναι
ἀφιέναι
ἀπόλη

ἐμαυτῆς
ῥκουν

Γ3α. Υποκείμενο στο απαρέμφατο «βοηθεῖν»

Τελικό απαρέμφατο ως υποκείμενο στην απρόσωπη έκφραση «εἰκός ἐστὶ»

Αντικείμενο στο απαρέμφατο « μὴ φεύγειν»

Κατηγορούμενο στο αντικείμενο «αὐτήν»

Ειδικό απαρέμφατο ως υποκείμενο στο απρόσωπο «δοκεῖ»

Αντικείμενο στο ρήμα « ἂν ἀπολέσειαν»

Γ3β. Αναφορική προσδιοριστική πρόταση στο «τίμωμένω».

Αναφορική προσδιοριστική πρόταση στο «αὐτήν» (τυραννίδα).

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ :ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΔΟΥ ΕΛΠΙΔΑ - ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ
ΤΣΙΑΡΔΑΚΗ ΑΝΝΑ - ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ